

SZABADFALVI JÓZSEF*

Kísérlet a szocialista normativizmus meghaladására – vázlat Szabó Imre jogelméleti életművéről

(Élete) Szabó Imre a hazai marxista jogelmélet megteremtője és első számú teoretikusa az Osztrák-Magyar-Monarchia polgáraként 1912. november 25-én a kárpátaljai Beregszászon született.¹ Gyermekkorát ugyanott, az időközben létrejött Csehszlovákia fennhatósága alatt töltötte. Jogi tanulmányait a prágai Károly Egyetemen végezte, ahol 1936 és 1937 között hallgathatta Hans Kelsen, a 20. századi jogfilozófia meghatározó jelentőségű alakjának előadásait. Jogtudományi doktori oklevelét 1937-ben szerezte meg. 1935 és 1939 között Munkácson volt ügyvédjelölt, majd 1939 és 1943 között Paternai Béla helyi közjegyző irodájában dolgozott. Szovjetbarátság vádjával internálták, illetve 1941-ben rendőri felügyelet alá helyezték. 1942-ben egy különleges büntetőszázaddal a keleti frontra vezényelték, de betegsége miatt 1944-ben leszerelték. A több nyelvet beszélő,

* egyetemi tanár, DE Állam- és Jogtudományi Kar Jogbölcseleti és Jogszociológiai Tanszék

¹ Életről és munkásságáról lásd H. J. [HALÁSZ JÓZSEF]: *Szabó Imre*. Jogtudományi Közöny, XLVI. évf. (1991) 3–4. sz. 88–89. pp.; PESCHKA VILMOS: *Szabó Imre 1912–1991*. Magyar Tudomány, XCVIII. évf. (1991) 12. sz. 1521–1522. pp.; POKOL BÉLA: *A magyar jogelmélet állapotáról*. Magyar Tudomány, XCIX. évf. (1992) 11. sz. 1325–1329. pp.; SZILÁGYI PÉTER: *Jogbölcselet*. In: Kollega Tarsoly István (szerk.): *Magyarország a XX. században*. V. köt. Babits Kiadó, Szekszárd, 2000. 48–53. pp.; NAGY J. ENDRE: *Szabó Imre – avagy: az absztrakt normativizmus*. Tolle lege. Jog- és társadalomelméleti folyóirat, I. évf. (2011) 1. sz. (http://tollelege.elte.hu/sites/default/files/articles/nagy_j_endre-szabo_imre.pdf); SZILÁGYI PÉTER: *Szabó Imre szocialista normativizmusa. Ideológiai kritikai adalékok*. Világosság, XLV. évf. (2004) 4. sz. 23–33. pp. (Némileg bővebb változatban lásd: *A jogfogalom és a törvényesség Szabó Imre jogelméletében*. [Adalékok a szocialista normativizmus ideológiai kritikájához]. Leviatán. Az Állam- és Jogtudományi Intézet tudományos közleményei. [Főszerk.: Szigeti Péter] Tom. II. Universitas-Győr Kht., Győr, 2003. 69–96. pp.); SZABÓ MIKLÓS: *Defensor dogmatis. Szabó Imre jogontologizáló kísérlete*. Világosság, XLV. évf. (2004) 4. sz. 35–48. pp.; FLECK ZOLTÁN: *Szocialista jogelmélet és szociológia*. Világosság, XLV. évf. (2004) 4. sz. 65–71. pp.; VARGA CSABA: *A szocializmus marxizmusának jogelmélete*. Világosság, XLV. évf. (2004) 4. sz. 90–94. pp.; SZABÓ MIKLÓS: *Jogelmélet és jogszociológia*. In: Jakab András – Menyhárd Attila (szerk.): *A jog tudománya. Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, gyakorlati tanácsokkal*. Hvg-orac Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2015. 494–501. pp.; SZABADFALVI JÓZSEF: *A magyar jogbölcseleti gondolkodás története*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2024. 338–354., 356–366. pp.

művelt fiatal jogász 1945-ben Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispáni titkára lett, majd a Magyar Kommunista Párt delegáltjaként fogalmazóként, később munkatársként, végül a kodifikációs főosztály vezetőjeként 1955-ig dolgozott a szociáldemokrata miniszteri irányítás alatt álló Igazságügyi Minisztériumban. Részt vett az új államrend kialakítását célzó jogszabályok előkészítésében. Kommunista meggyőződésű jogászként gyakorlati és elméleti kérdésekkel egyaránt foglalkozott. Beér Jánossal ő jegyezte az 1949-es Magyar Népköztársaság Alkotmányának első kommentárját.² Irányítása mellett zajlottak az ötvenes évek elejének jelentős kodifikációs (polgári eljárásjog, családjog, munkajog) munkálatai, s kezdődtek meg 1953-ban a Polgári Törvénykönyv előkészületei. 1955 után halálág elsősorban jogelméleti kérdésekkel, továbbá a jogösszehasonlítás és az emberi jogok marxista elméletének kidolgozásával foglalkozott, mindemellett számos aktuális jogi problémát vizsgáló, sokszor programadó tanulmánya jelent meg. Publikációinak jelentős része külföldön, idegen nyelven is megjelent.

1949-től több mint harminc éven keresztül az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Állam- és Jogelméleti Tanszék professzoraként, illetve 1949 és 1955 között a tanszék vezetőjeként tevékenykedett. 1955 és 1980 között a Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézetének igazgatója volt. Negyedszázados vezetői tevékenysége alatt az intézet valódi tudományos műhelyé, nemzetközileg jegyzett tudományos intézménnyé vált. Kapcsolatai révén az intézet munkatársai számára megnyílt a lehetőség a nemzetközi szakmai körökben való részvételre. Az 1970-es években közreműködésével számos nemzetközi jogtudományi társaság Budapesten rendezte az intézet közreműködésével a szakmai kongresszusát.³

Szabót 1949-ben az MTA levelező, majd 1956-ban rendes tagjává választották.⁴ 1955 és 1960 között az MTA II. Osztályának titkára, 1960-1970 között az MTA főtitkárhelyettese, 1970-től 1976-ig alelnöke volt. 1970-ben az Akadémiai Aranyéremmel tüntették ki. 1975-ben a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem, 1977-ben az Université de Paris díszdoktorává avatták. Több külföldi tudós testület is külső tagjainak sorába fogadta. Jogelméleti munkássága nemzetközi elismertségét jelzi, hogy az Internationale Vereinigung für Rechts- und Sozialphilosophie (IVR) tiszteletbeli elnökének választották. A jogösszehasonlítás elméleti kérdéseinek szaktekintélyeként az Association Internationale des Sciences Juriques (AISJ) és az Académie Internationale de Droit Comparé (AIDC) elnökévé választották. 1963-tól majd egy évtizeden keresztül a strasbourgi székhelyű Faculté Internationale de Droit Comparé professzoraként oktatott.

² *A Magyar Népköztársaság Alkotmánya. Az 1949:XX. törvény és magyarázata.* (Összeállította és a magyarázatokat írta: Beér János, Szabó Imre) Hírlap-, Szaklap és Könyvkiadó, Budapest, 1949.

³ Vö. VARGA CSABA: *Pályakezds az MTA Állam- és Jogtudományi Intézet Jogösszehasonlító Osztályán.* In: Varga Csaba: *Jogfilozófia a múlt, a jelen és a jövő ölelésében.* Pázmány Press, Budapest, 2018. 217–229. pp.

⁴ Az MTA rendes tagjává választásakor ajánlói voltak: Nizsalovszky Endre, Molnár Erik, Buza László, Fogarasi Béla, Szász István, Marton Géza. Erdemes idézni a tagajánlás szövegéből: „Szabó Imre a felszabadulás óta jogtudományi életünk egyik irányító egyénisége. A marxista-leninista jogszemléletnek előbb ismertté, majd általánosan követetté tételében igen nagy érdemei vannak. Fejlődésünk fordulópontjain és a tudományos szemlélet szempontjából internacionális jelentőségű események alkalmából mindig ő volt az, aki az elsők között mérte fel világosan megírt, többnyire folyóirati cikkek alakjában megjelent tanulmányokban a helyzet új alakulásából a jogtudományra háruló feladatokat, amivel igen jelentős mértékben támogatta a jogtudomány minden kutatójának marxista-leninista irányú fejlődését.” (MTA tagajánlások [1956]. Akadémiai Levéltár, 305. p. [https://real-j.mtak.hu/6122/1/Tagajanlasok_1956.pdf#page=14]).

Szabó tudományos tevékenységét jelentősen befolyásolta, hogy 1979-ben elvesztette szeme világát. 1981-ben vonult nyugdíjba, ezt követően tudományos tanácsadóként dolgozott az akadémiai intézetben. Életének 79. évében 1991. május 31-én hunyt el Budapesten. Az ellentmondásoktól sem mentes életút tényszerű bemutatása egy gyors és nagyívű szakmai karierről árulkodik, melyet a második világháború utáni reményteli néhány évet követő korabeli rendszerváltás alapvetően befolyásolt.

(Pályakezdés) Szabó már pályakezdő jogászként aktív publikációs tevékenységet folytatott a kolozsvári *Korunk* című orgánumban, melynek munkatársaként tevékenykedett. 1933 és 1940 között megjelent írásai jórészt ismeretterjesztő jellegűek voltak. Ugyanakkor jónéhány jogtudományi tárgyú írással igyekezett felhívni magára a figyelmet.⁵ Az 1945 utáni néhány év nemcsak a „polgári” jogbölcsélet képviselői számára jelentett korszakhatárt, hanem a hazai marxista jogszemlélet „hivatalos” fellépésének is az időszaka.⁶ A kezdeti tapintatosságot és empátiát igen hamar fölváltotta az ön- és céltudatos hangnemben fogalmazó, egyetlen igazságot ismerő retorika. Az idehaza addig meglehetősen ismeretlen Szabót semmilyen személyi kötődés sem befolyásolta, ezért minden tekintetben függetleníteni tudta magát a magyar jogbölcséleti tradíciótól. A hazai jogbölcséleti szakma figyelmét egy 1946 januárjában – Moór *A jogbölcsélet problémái* című könyvéről – írt recenziójával keltette fel, melyben mintegy érzékeltette az új idők közeldét.⁷ Bevezető fejtegetéseiben elismerően szól a szerző teljesítményéről, ugyanakkor már érzékelteti egy új korszak beköszöntét: „Moór Gyula kis könyve miniatűr összképe a jogbölcsületnek, történetének és mai állásának, felvetett problémáinak. [...] A kitűnő tanulmánynak tartalmi mondanivalói mellett objektív jelentősége is van: mint jelenség, mint felfogás, jellemzi a magyar jogbölcsületet is, megmutatja azokat a kérdéseket, amelyek a magyar jogbölcsölőket foglalkoztatják. Ilyen szempontból úgy is fel lehet fogni ezt a tanulmányt, mint a magyar jogbölcsület álláspontjának objektív megnyilatkozásait egy tudományos szempontból is nyilván lezáruló korszak végén, illetőleg egy új korszak küszöbén.”⁸ Moór jogbölcséleti rendszerét egy adott „kultúrkör” jellegzetes szellemi termékének tekinti és bizonyos szempontból „egyoldalúnak” nevezi, mely „elvette a kilátást nyugat felé”(?!). Szabó szerint a valóság és érték kanti dualizmusának moóri föloldására tett kísérlet – vagy Horváth nevének megemlézése nélkül – a „szinoptikus jogelmélet” helyett a jövő jogelméletének más utakat kell járnia: „A mai generáció [...] nem tartja kielégítőnek az érték és valóság szembenállásából vagy egymásravezítéséből fakadó jog-

⁵ Vö. SZABÓ IMRE: *A jogszociológia munkaköre*. *Korunk*, X. évf. (1935) 1. sz. 809–815. pp.; *Jog és erőszak*. *Korunk*, XII. évf. (1937) 6. sz. 523–527. pp.; *Az időszerűtlen jogtudomány*. *Korunk*, XIII. évf. (1938) 7–8. sz. 615–618. pp.; *Szellemtudomány és pozitívizmus*. *Korunk*, XV. évf. (1940) 529–534. pp.; *Néprajz, jog, szociológia*. *Társadalomtudomány*, XXII. évf. (1942) 3. sz. 422–427. pp.; *Népi jogéletkutatás*. *Társadalomtudomány*, XXII. évf. (1942) 3. sz. 483–485. pp.

⁶ Lásd erről bővebben: SZABADFALVI JÓZSEF: *Viszony az elődökhöz. A marxista jogelmélet reflexiói a két világháború közötti magyar jogbölcséleti gondolkodásról*. *Világosság*, XLV. évf. (2004) 4. sz. 5–21. pp.

⁷ SZABÓ IMRE: *A jogbölcsület problémái* (Moór Gyula tanulmánya). *Jogtudományi Közlöny, Új folyam*, I. évf. (1946) 1–2. sz. 39–40. pp.

⁸ Uo. 39. p.

elméleteket, legyenek azok akár szinoptikusak, akár a dualizmust kihangsúlyozva, a jogbölcseletet jogszociológiára és jogi értéktanra bontók.”⁹ Szabó azonban ekkor még burkolt formában sem utal a marxizmus nyújtotta új lehetőségekre, sőt talán némi meglepetésre a jogszociológiához való „közeledést” említi, mely a „realitáshoz” a német elméleteknél lényegesen „közelebbjáró” magyarázatot nyújthat – mint „például a skandináv iskola” – a modern jogfilozófiában.

(*Marxista elköteleződés*) A marxista szemléletmód és a szovjet „szocialista tudományosság” melletti nyílt elkötelezettségével szembesülhetünk a szűk három évvel később, 1948-ban közzétett *A marxista jogszemlélet előkérdéseihez* című programadó írásában.¹⁰ A szocialista jogtudomány megteremtésének feladatait pontokba szedve a következőképpen fogalmazta meg: „1. meg kell tanulni adott jogi kérdések s az adott valóságos jogrendszernek vagy egy részének analizálása segítségével, jogi monografikus kutatáson keresztül és a polgári jogtudomány részletmegállapításainak átértékelésével felismerni a jog lényegét, a társadalom és a jog összefüggéseinek teljes sokrétűségét, a jogrendszernek a gazdasági szerkezettől való függését és a kettő közötti kölcsönhatást, 2. meg kell ismerni a marxizmus alaptételeit, társadalmi elméletét és ezen belül különösen rendszeresen és összefüggően mindazt, amit a marxizmus alapítói és továbbfejlesztői: Marx, Engels, Lenin és Sztálin a jogról mondtak; a marxizmus e legkiválóbbjainak a tanaiból kell felvázolni a marxista jogszemlélet körvonalait, 3. végül a konkrét, analitikus kutatás eredményeiből és a marxista tanok jogi vonatkozású általános megállapításaiból meg kell teremteni a teljes marxista jogszemléletet, amely az általános mozgási elvek felfedése mellett a jogi élet belső összefüggéseire és részleteire is fényt vet és amely így használható eszközzé válik kezünkben a szocialista társadalom építéséhez.”¹¹

A konkrét feladatok kijelölésekor a marxista jogszemlélet kialakításának elengedhetetlen feltételeként említi Szabó a „polgári” jogtudományhoz és annak eredményeihez való kritikus, sőt harcos viszonyulást.¹² Mindamellett nagyfokú óvatosságra inti a mar-

⁹ Uo.

¹⁰ „[F]elhasználjuk a szovjet tudósok által gyűjtött tapasztalatokat s tanulunk munkáikból; küzdelmünkben rájuk támaszkodunk, segítségüket érezzük; a harcot azonban, melyet a szocialista tudomány hazai begyökerezéséért folytatunk, magunknak kell megvívunk. [...] Ahogyan az új magyar társadalom küzd a múlt ellen a jövő építéséért, úgy kell küzdenünk nekünk is, hogy legyőzzük a körülöttünk és bennünk is még élő múlt tudományát, a polgári tudományt és jogtudományt s egyben építenünk kell saját tapasztalataink figyelembevételével, saját alapunk körülményeire mérve a szocialista tudományt és jogtudományt.” (SZABÓ IMRE: *A marxista jogszemlélet előkérdéseihez*. Jogtudományi Közlöny, Új folyam, III. évf. [1948] 23. sz. 439. p.)

¹¹ Uo. 439. p. Erdemes utalni Földesi Tamás (1928–2016) jogász, filozófus 1954-ben megjelent írására, melyben arról értekezik, hogy miképpen lehet és kell Marx és Engels által kialakított „egyetlen tudományos módszer” alkalmazni a „mai burzsoa nézetek bírálata” során. Vö. FÖLDESI TAMÁS: *Hogyan használjuk fel ma Marx és Engels bírálatait a burzsoa jog- és államelméletekről*. Jogtudományi Közlöny, IX. évf. (1954) 5. sz. 169–177. pp.

¹² „A marxista tudomány harcos tudomány, amely a polgári tudománnyal folytatott vitájában erősödik és nő naggyá. A polgári tudomány és a polgári jogtudomány, amely alól nálunk egyre inkább kicsúszik a talaj, bizonyos vonatkozásokban még itt él körülöttünk, könyvekben és fejekben, sőt az egyetemi katedrákon is. Ez ellen küzdenünk kell, küzdenünk a tudományos kritika fegyverével; hogy pedig ezt megtehessek s hogy

xista jogtudósokat, különösen a jogelmélet művelőit, mert mint megállapítja, ez a diszciplína éppúgy „párttudomány”, mint a gazdaságtan. Lenint parafrázálva kijelöli a marxista jogelmélet – előítéletektől sem mentes – kiindulópontját, miszerint a polgári jogfilozófusok a „tőkésosztály tudós segédei”, akiknek egyetlen egy szavát sem szabad elhinni.¹³ 1945/46-hoz képest látványos a szemléletmódbeli változás, e szavak már egy másik Szabót sejtetnek. Alig telt el három év és a magát marxistának nevező jogelmélet mindent elsöprően győzedelmeskedett a „polgárinak”, sőt „burzsoának” nevezett jogbölcselet fölött. A „fordulat évét” követően indul meg a végső, megsemmisítő harc, elsősorban a két világháború közötti magyar jogfilozófiai hagyomány és annak főbb képviselői ellen. Az érintetteknek ekkor már nem volt módjuk – legalább is idehaza – saját védelmükre kelni, így a nemtelen eszközöket alkalmazó „kritika” hamar elérte célját.

E helyen említésre érdemes, hogy a „felszabadulás” harmincadik évfordulóján a hivatalos álláspontot megerősítve Szabó *Az állam- és jogelmélet harminc éve Magyarországon* címmel közölt tanulmányt. A korszak legbefolyásosabb jogtudósaként, jogi ideológusaként az „új magyar állam- és jogelmélet” elmúlt harminc évének „viharos fejlődéről” ír, mely szembefordult az „elvonat” és „spekulatív” jellegű burzsoa jogfilozófiával. Az „előző korszakot” – utalva a két háború közötti évtizedekre – elsősorban az újkantianizmus jellemezte, melynek hazai képviselőivel már megtörtént a „következetes leszámolás”.¹⁴ E „frontális” harc első szakaszát a szerző 1945 és 1949 közé teszi, melyben elméleti küzdelem zajlott a „rég, polgári” és az „új, marxista-leninista” felfogás nyílt megvallói között: „A burzsoa irányok képviselői megelégedtek a régi, hagyományos tételek ismételtesével, s meg sem kísérelték annak az újnak elméletileg akár csak a jelzését, ami a magyar állami és jogéletben lezajlott.”¹⁵ E nem kis cinizmust magában hordozó kijelentés csupán azzal nem számol, hogy amikor a „változások” már nyilvánvalóvá váltak, az érintettek minden szakmai fórumtól meg lettek fosztva, és ebben Szabónak fő szerepe volt.¹⁶

küzdelmünk ne maradjon a felületen, meg is kell e polgári jogtudományt és egyes irányzatait ismernünk.” (SZABÓ IMRE: *A marxista jogszemlélet előkérdéseihez*... 441. p.).

¹³ Uo.

¹⁴ SZABÓ IMRE: *Az állam- és jogelmélet harminc éve Magyarországon*. Jogtudományi Közlöny, XXX. évf. (1975) 3-4. sz. 129. p.

¹⁵ Uo. 130. p.

¹⁶ Nem érdemtelen megemlíteni, hogy Szabó tanulmányában – a kádári konszolidáció „sikereinek” kellős közepén – a magyar jogelmélet második világháború utáni történetének „korszakolásokor” az alábbi időszakokat különböztette meg: 1) Az 1945–1949 közötti szakasz: „elméleti küzdelem” a „rég, polgári jogfilozófiai felfogást” megvallókkal szemben, melyet „az egymással ellentétes nézeteknek egyáltalán nem békés, hanem harcias egymás mellett élése jellemezte.” 2) Az 1949–1955 közötti szakasz: a marxista-leninista állam- és jogelmélet hegemon szerepbe kerülése. A példát a szovjet állam- és jogelmélet eredményei jelentették, ugyanakkor hibaként jelöli meg, hogy „az elméletnek egyfajta citatológiával való összetévesztése”, illetve a „klasszikusok műveinek tételeihez való merev leegyszerűsített viszonyulás” vált jellemzővé. 3) Az 1957-től kezdődő szakasz: a „marxista-leninista állam- és jogelmélet önálló nemzeti művelését” tette lehetővé. Vö. uo. 130–131. pp. Lényegében hasonló gondolatok kifejtésével találkozunk egy két évvel később, 1977-ben megjelent tanulmányában. Vö. SZABÓ IMRE: *A szovjet jog és jogelmélet hatása a magyar jogra és jogelméletre*. Jogtudományi Közlöny, XXXII. évf. (1977) 11. sz. 593–597. pp.

Az 1950-es évek elején a korabeli tudománypolitika alakítói elérkezettnek látták az időt, hogy a második világháború előtti magyar jogbölcséleti tradíciót demonstratív módon újraértékeljék.¹⁷ Ennek emblematikus műve volt Szabó Imre *A burzsoá állam- és jogbölcsélet Magyarországon* című 1955-ben megjelent műve.¹⁸ Az Akadémiai Kiadó gondozásában napvilágot látott monográfia végképp kijelölte a hazai „polgári/burzsoá” jogbölcséleti hagyomány megítélésének sarokpontjait.¹⁹ A szándékai szerint monografikus jelleggel írt, sok helyen demagóg marxista kritikát megfogalmazó műben a szerző a magyar „burzsoá” jogbölcséletet úgy mutatja be, mint reakciós, szélsőséges, ideologikus, a mindenkori elnyomó hatalmat kiszolgáló tradíciót. Az osztályharc szellemében fogant megközelítés jó harminc évre meghatározta azokat a dogmatikus kiindulópontokat, amelyek betartásával lehetett csak az érintett szerzőkhöz és gondolataikhoz közelíteni. A szerző csupán az elmúlt századforduló pozitívista jogszemléletének bizonyos eredményeit illette elismeréssel, melyek a polgári radikalizmus eszmeiségét megtestesítve a történelmi materializmushoz közelálló, „haladó” világképet sugároztak. Nem sokkal a monográfia megjelenését követően Szabót a Szovjet Tudományos Akadémia tagjainak sorába választották, ami rendkívüli szakmai „legitimitást” biztosított számára a későbbiekben.²⁰ Hazai elismerésként pedig 1956-ban a Kossuth-díj II. fokozatával tüntették ki.²¹

Az új hatalmi berendezkedés és az annak megfelelő jogtudomány kialakítása és „konzolidációja” nem volt konfliktusmentes. Ezt jól példázza Szabó 1955-ös művének záró

¹⁷ Az újraértékelésben fő szerepet betöltő Szabó Imre ideológiakritikai megközelítése vált a későbbiekben paradigmátikus interpretációvá. Szabó a későbbi „nagy” monográfiájának egyik fontos részét terjedelmes tanulmány formájában már korábban közzétette. Vö. SZABÓ IMRE: *A magyar pozitívista jogbölcsélet bírálata*. In: A Magyar Tudományos Akadémia Társadalmi-Történeti Tudományok Osztályának Közleményei, II. köt. (1952) 3-4. sz. 249–269. p. (Hozzászólások: Eörsi Gyula uo. 271–280. pp.; Mátrai László uo. 281–282. pp.)

¹⁸ SZABÓ IMRE: *A burzsoá állam- és jogbölcsélet Magyarországon*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1955, 1980².

¹⁹ Szabó Miklós találoán összegzi a „hírhedteté” vált mű jelentőségét: „A monográfia »többfunkciós«: először is mérföldkő, két korszak határának jelzőköve; másodsor ostar: teljes és végleges leszámolás az előző korszak szellemi hagyatékával; harmadsor hitvallás a marxizmusra hivatkozó ideológia, pontosabban annak ortodox változata mellett; negyedsor pedig a marxizmusban mint kritikai elméletben rejlő lehetőségek kiaknázása.” (SZABÓ MIKLÓS: *Jogelmélet és jogszociológia...* 495. p.). A polgári jogbölcséleti gondolkodás újraértékelésének különleges epizódja volt 1955-ben az ELTE Állam- és Jogtudományi Kara tanácsülésén lefolytatott vita. Szabó „készülő” könyvének a „Horthy-fasizmus állam- és jogbölcséleté”-vel foglalkozó fejezetét megtárgyaló ankéton résztvevők között találhatjuk Nizsalovszky Endrét, Beér Jánost, Halász Pált, Vas Tibort, Marton Gézát, Beck Salamont, Világhy Miklóst és Eörsi Gyulát. A korszakra jellemző, sajátos hangulatú vita jegyzőkönyvét lásd: „A Horthy-fasizmus állam- és jogbölcsélete.” *Az ELTE ÁJK tanácsülésén 1955. január 29-én rendezett vita Szabó Imre készülő könyvének IX. fejezetéről*. (Sajtó alá rendezte: Varga Csaba) *Jogelméleti Szemle*, V. évf. (2004) 3. sz. (<http://jesz.ajk.elte.hu/varga19.html>) A „vitáról” egyidejű tudósítás is született. Vö. SAMU MIHÁLY: *Vita a Horthy-fasizmus állam- és jogbölcséletéről*. Felsőoktatási Szemle, IV. évf. (1955) 5. sz. 228–232. pp. A vitaülésről lásd még SZABADFALVI JÓZSEF: *Gondolatok egy elhíresült vita jegyzőkönyve alapján (Ítéletek és vélemények a két világháború közötti magyar jogbölcséleti gondolkodásról)*. In: Amabilissimus. A legszeretreméltóbbak egyike. Loss Sándor Emlékkönyv. (Szerk.: Szabadfalvi József) Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Debrecen, 2005. 269–283. pp.

²⁰ Vö. VARGA CSABA: *A jog talánya: hat évtized vitái*. Állam- és Jogtudomány, LI. évf. (2010) 1. sz. 24. p.

²¹ Az elismerés indoklásában a következő olvasható: „»A burzsoá állam- és jogbölcsélet Magyarországon« című úttörő jelentőségű állam- és jogelméleti monográfiájáért.” (*Kossuth-díjasok és Állami Díjasok almanachja 1948–1985*. [Szerk.: Darvas Pálné, Klement Tamás, Terjék József] Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988. 267. p.).

fejezetében kifejtett megállapítása: „A marxista-leninista állam- és jogelmélet magyarországi kibontakozásának és érvényesülésének második időszaka a Magyar Tanácsköztársaság leverését egy negyedszázaddal követően, Magyarország felszabadulásával vette kezdetét. A Szovjetunió Vörös Hadseregének világra szóló győzelme a fasizmus felett 1945-ben felszabadította a magyar népet a fasizmus elnyomása alól és megnyitotta az utat a magyar társadalom alapvetően új irányú további fejlődése előtt. A felszabadult magyar dolgozó nép hozzáfoghatott ahhoz, hogy a múlt maradványai ellen folytatott küzdelmében, egy új társadalmi rendszer kivívásáért folytatott harcban, a munkásosztály és pártja vezetésével a népi demokratikus forradalom menetében megtörje a burzsoázia kizárólagos hatalmát, majd pedig kivívja a munkásosztály, a dolgozó nép számára a teljes győzelmet a gazdaság, a politika és a kultúra területén. A felszabadulástól a »fordulat évéig« terjedő időszak, népi demokratikus fejlődésünk éles osztályharc közepette lezajlott e hősiessé szakasza a politikai hatalomért, a gazdaság parancsnoki magaslataiért, a szocialista kultúra megvalósításának előfeltételeiért folyt. Ebben a szakaszban megtört a burzsoázia ideológiai hatalmának kizárólagossága; megtört a burzsoá állam- és jogbölcséletnek, mint hivatalos iránynak az uralma is. A magyar burzsoá állam- és jogbölcsélet kiváltságos helyzete megszűnt. A kizsákmányolók politikai-jogi ideológiájának e formája, a tökéletes osztály társadalmi tudatformájának e kifejeződése mellett megjelent, kifejlődött, érvényesülésre tört s mindinkább általánossá vált a marxista-leninista állam- és jogelmélet, mint a proletariátusnak az államra és jogra vonatkozó, valójában tudományos, harcok elmélete.”²² Majd így folytatta: „Az a folyamat, amelynek során a marxista-leninista állam- és jogelmélet végleg meghonosodott országunkban és kiszorította a burzsoá állam- és jogbölcséletet, illetőleg felszámolta annak uralmát, viszonylag lassú volt s csak a »fordulat évével« kapott nagyobb lendületet; aránylag későn jelentek meg a jogtudománynak azok a művelői, akik megismerték, magukévá tették s terjeszteni kezdték az államra és a jogra vonatkozó egyedül tudományos elméletet, amelynek alapján új, népi demokratikus államunk és jogunk épült. Abban, hogy ez a folyamat, ha lassan is, de megindult és fokozatosan erősödött, alapvető szerepe volt a szovjet szocialista állam- és jogelméleti tudománynak, amely rendszerbe foglalta, feldolgozta a klasszikusoknak az államra és a jogra, különösen pedig a szocialista állam- és jogra vonatkozó tanítását.”²³ Az osztályharcos frazeológia alkalmazása egy szakmai közönségnek szánt monográfiában mindenképpen figyelemztető jel volt. A szerző nem véletlenül vált a következő évtizedek hazai marxista jogelméletének első számú képviselőjévé.²⁴

²² SZABÓ IMRE: *A burzsoá állam- és jogbölcsélet Magyarországon...* 509–510. pp.

²³ Uo. 513–514. pp.

²⁴ Érdemes e helyen utalni Pokol Béla Szabó Imréről – mint az 1950-es évek kezdetétől az 1980-as évek elejéig a „hivatalos” magyar jogelméleti gondolkodást életművével reprezentáló alakjáról – megfogalmazott véleményére: „A magyar elméleti jogi gondolkodás bizonyos fokú szerencsésének tekinthető – az 50-es évektől induló totális állami és ideológiai kontroll szerencsétlenségének körülményei között –, hogy még a korábbi rendszerben iskolázott és így a képzett, nyelveket beszélő Szabó Imre lett – és aztán majd negyven évig maradt – ezen a területen a fontosabb tudománypolitikai- és hatalmi pozíció birtokosa. Ennek révén, amikor a kádári liberalizáció a 60-as évek végétől csökkentett a társadalomtudományok feletti hatalmi kontroll fesszességén, ez a korlátozott liberalizáció bizonyos mértékig átgyűrűzhetett az elméleti jogi gondolkodásba. [...] Másrészt persze negatívumként úgy is megfogalmazható ez a »vezetői jogtudósi« folyamatosság a 80-as évek közepéig, hogy épp ezért a nagyobb szakítás a hivatalos marxizmus-leninizmussal elmaradt ezen a

(*A szocialista normativizmus hazai megalapozása*) A Szabó által is hivatkozott „fordulat éve” után kizárólagos felfogássá vált az Andrej Visinszkij-féle vulgármaterialista jogtudomány, a „szocialista normativizmus”, mely az 1960-as évek elejéig, a hruscsovi desztalinizációig a sztálinizmus jogelmélete volt.²⁵ A szocialista normativizmusban a jog normajellegének túlhangsúlyozása az etatista és instrumentalista szemlélettel, a törvényesség sajátos fetiszizálásával és propagandisztikus hangsúlyozásával, valamint a végletekig leegyszerűsítő, már-már primitív osztályszemlélettel párosult.²⁶ Ezt a felfogást tükröző jogelméleti szakirodalmat hazánkban az 1940-es évek legvégén a kanonizált szovjet szerzők műveinek fordításai,²⁷ illetve az 1950-es évek elejétől ezek szellemében írt hazai „tananyagok” fémjelezték, amelyek szerzői között Szabó meghatározott szerepet töltött be.²⁸

területen. Míg a filozófiában, de a közgazdaságban és a történelemtudományokban is, a hivatalos ideológia tételeinek pusztá ismétléseit tudományként eladni abszurd lett volna a 70-es évek elejétől, addig az elméleti jogtudományban és államtudományokban a domináns hangvétel jobban megtartotta a hivatalos ideológia lenyomatát.” (Vö. POKOL BÉLA: *A magyar jogelmélet állapotáról...* 1325–1326. pp.) Egyetértve ezzel az értékeléssel, keserűen állapíthatjuk meg, hogy a két világháború közötti hazai jogbölcseleti gondolkodás megítélésében még az 1980-as évek elején is a hivatalos ideológia „lenyomataként” Szabó értékelése jelentette a mértékadó megközelítést.

²⁵ A szocialista országok hivatalos jogelméletében mintegy két évtizedig dogmaként érvényesülő felfogás szerint „[a] jog az államhatalom által megállapított vagy szankcionált olyan magatartási szabályok (jogsabályok) összessége, amelyek az uralkodó osztály akaratát fejezik ki, és amelyeknek alkalmazását az állam kényszerítő ereje biztosítja, az uralkodó osztálynak előnyös és hasznos társadalmi rend védelme, megszilárdítása és továbbfejlesztése céljából.” A szocialista jog meghatározása is ennek felelt meg: „A szovjet szocialista jog a szovjet szocialista állam által megállapított vagy szankcionált olyan magatartási szabályok (jogsabályok) összessége, amelyek a szovjet nép akaratát fejezik ki, amelyek alkalmazását a szovjet szocialista állam kényszerítő ereje biztosítja, céljuk, hogy a munkásosztálynak és minden dolgozónak hasznos és előnyös rendet és viszonyokat védjék, megszilárdítsák és továbbfejlesszék; további céljuk, hogy a gazdasági rendszerben, az emberek életmódjában és tudatában a kapitalizmus csökevényeit teljesen és véglegesen megsemmisítsék, és a kommunista társadalom fölépítését szolgálják.” (M. A. ARZSANOV – SZ. F. KECSEKJAN – B. SZ. MANYKOVSKIJ – M. SZ. SZTROGOVICS: *Állam- és jogelmélet*. Tankönyvkiadó. Budapest, 1951. 92–93. pp.) A szocialista normativizmus lényegi sajátosságáról lásd SZILÁGYI PÉTER: *A jogfogalom és a törvényesség Szabó Imre jogelméletében...* 71–72. pp.

²⁶ Szabó Miklós megfogalmazása szerint: „A jelző Kelsenre utal vissza, s a hagyományos pozitívizmus politikai voluntarizmusba oltott »törvénytörő pozitívista« elhajlását jelenti.” (SZABÓ MIKLÓS: *Jogelmélet és jogszociológia...* 497. p.).

²⁷ Az első – viszonylag kis terjedelmű – állam- és jogelmélet tankönyv Szabó Imre fordításában jelent meg 1949-ben. Vö. O. HALFINA – J. D. LJEVIN – M. SZ. SZTROGOVICS: *Az általános állam- és jogelmélet alapjai*. (Ford.: Szabó Imre) Hírlap-, Szaklap- és Könyvkiadó, Budapest, 1949. E munka végül nem került bevezetésre a jogászképzésben, ugyanakkor az 1949 és 1953 között működő egy éves Bírói és Államügyész Akadémián a Szabó által oktatott „általános állam- és jogelmélet” tematikája a Halfina-féle mű fordítására támaszkodott. Vö. RÉVÉSZ BÉLA: *A szocialista állam és professzora. (Szélgjegyzetek Antalffy György portréjához)*. Jogelméleti Szemle, IV. évf. (2003) 4. sz. (<https://jesz.ajk.elte.hu/revesz16.html>) Az 1950-es évek elején magyar nyelven megjelent orosz szerzők műveinek fordítói között Szabó Imre mellett Benkő Gyula, Csánk Béla, Feri Sándor, Fésüs József, Márkus Ferenc, Névai László, Tardy Lajos nevével találkozhatunk.

²⁸ A teljesség igénye nélkül lásd SZABÓ IMRE: *Általános állam- és jogelmélet*. 1949/50. tanév 1-2. félév. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Jegyzetsokszorosító, Budapest, 1950.; *Állam- és jogelmélet*. 1950/51. tanév 1-2. félév. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Jegyzetsokszorosító, Budapest, 1950, 1950-1951²; ANTALFFY GYÖRGY – HALÁSZ PÁL – SZABÓ IMRE – VAS TIBOR: *Állam- és jogelmélet*. (Kézirat) Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar jegyzetei. Közoktatásügyi Jegyzetellátó Vállalat, Budapest, 1952.; ANTALFFY GYÖRGY – HALÁSZ PÁL – SZABÓ IMRE – VAS TIBOR: *Állam- és jogelmélet*. 1952/53.

A korszak első számú magyar marxista jogelméleti szerzőjének művei és gondolatai az 1980-as évek elejéig megkérdőjelezhetetlen orákulumok voltak.²⁹ Szakirodalmi tájékozódásáról elmondható, hogy a marxista jogelmélet uralkodóvá válását követően hivatkozásai és így minden bizonnyal olvasmányai – a „fordulat évét” megelőzően megismert polgári szerzők kivételével – a marxista szakirodalomra korlátozódtak.³⁰ A hazai marxista jogelmélet megteremtésének kezdetén Szabótól nem álltak messze a sztálinizmus eszmei tételei. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint 1951-ben Sztálin nyelvtudományi tárgyú „értekezéseinek” a jogtudományra gyakorolt hatását méltató írásában kifejtett gondolatai: „A nyelvről és nyelvtudományról szólva, Sztálin alapvető jellegű és döntő fontosságú megállapításokat tett általában a felépítményt s ennek körében a jogot illetően is; e megállapítások a marxista-leninista jogelmélet számos vitatott, vagy mindeddig kevésbé kidolgozott részébe vittek fényt és egyértelmű, zseniális magyarázatot.” Majd később így folytatja: „A nyelvtudományról szóló tanulmányokban az alap és felépítmény viszonyát és külön a jogi felépítményt illetően adott tanítás különösen jelentős számunkra, népi demokratikus magyar jogászok számára.”³¹ A tanulmány zárógondolataként pedig a következőket olvashatjuk: „Sztálinnak, a nyelvtudományra vonatkozó tanítása nemcsak a jogtudományunk alapvető kérdéseinek, a népi demokratikus jog döntő problémáinak megoldását és időszerű feladatainak jó elvégzését, hanem jogtudományi életünk színvonalának emelését illetően is útmutatást jelent számunkra. A sztálini tanítás fényt vet eredményeinkre és hibáinkra; segít megoldani elméleti és gyakorlati problémáinkat, megjelöli az eszközt, mellyel hibáinktól megszabadulhatunk. Összegzőként elmondható, hogy a tanítás, mely fordulatot jelent a nyelvtudományban, fordulatot hoz népi demokráciánk jogtudományában is.”³² Néhány hónappal később a szocialista törvényesség jelentőségének

tanév 2. félév. Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar jegyzetei. Felsőoktatási Jegyzetellátó Vállalat, Budapest, 1953.; ANTALFFY GYÖRGY – HALÁSZ PÁL – SZABÓ IMRE – VAS TIBOR: *Állam- és jogelmélet*. 1953/54. tanév 1-2. félév. Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar jegyzetei. Felsőoktatási Jegyzetellátó Vállalat, Budapest, 1953.; ANTALFFY GYÖRGY – KULCSÁR KÁLMÁN – PESCHKA VILMOS – PÉTERI ZOLTÁN – SAMU MIHÁLY – SZABÓ IMRE – SZOTÁCSZKI MIHÁLY – SZTODOLNIK LÁSZLÓ – VAS TIBOR: *Állam- és jogelmélet*. Egyetemi jegyzet az 1956/57. tanév 1-2 félév. Felsőoktatásai Jegyzetellátó, Budapest 1957.; ANTALFFY GYÖRGY – HALÁSZ PÁL – SZABÓ IMRE – VAS TIBOR: *Állam- és jogelmélet*. 1-3. füz. Tankönyvkiadó, Budapest, 1961.; ANTALFFY GYÖRGY – SAMU MIHÁLY – SZABÓ IMRE – SZOTÁCSZKY MIHÁLY: *Állam- és jogelmélet*. (Szerk. Samu Mihály) Tankönyvkiadó, Budapest, 1970.

²⁹ Szabó Imre jelentősebb jogelméleti tárgyu művei: *A jogszabályok értelmezése*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1960.; *A szocialista jog*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1963.; *Társadalom és jog*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964.; *Szocialista jogelmélet, népi demokratikus jog*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1967.; *A jogelmélet alapjai*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971.; *Előadások Marxról és a jogról*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1976.; *Jogelmélet*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1977.; *A jog és elmélete*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978.; *Ember és jog. Jogelméleti tanulmányok*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987.

³⁰ „Szabó Imre hivatkozásaiból egyértelműen az állapítható meg, hogy a fordulat éve után egyszerűen nem olvasott tovább mást, mint az ún. marxizmus ún. képviselőit. Nem elvi elutasításról van szó, hiszen szerzőnk korábbi olvasmányaira hivatkozik (még ha gyakran kritikailag is); hanem arról a teoretikus autarkiaról vagy még inkább provincializmusról, amely oly fájdalmasan jellemezte az egész korszakot.” (SZABÓ MIKLÓS: *Defensor dogmatis – Szabó Imre jogontológizációs kísérlete...* 38. o.).

³¹ SZABÓ IMRE: I. V. Sztálin tanítása a nyelvtudományról és a jogi felépítmény kérdése. Jogtudományi Közlöny, VI. évf. (1951) 4. sz. 155. p.

³² Uo. 160. p.

tárgyalásakor is a sztálini tanítások, valamint Rákosi Mátyás és a párt útmutatásainak megkerülhetetlenségéről érkezett.³³ Mind ezekből egyértelműen látszik, hogy 2-3 évvel a polgári jogbölcelet képviselőivel való végleges leszámolás után olyan mérvű és minőségű változás következett be a hazai elméleti jogi gondolkodásban, amelyre csak kevesen gondoltak, illetve számítottak.

Szabó saját jogelméleti álláspontját először az 1960-as évek elején megjelent két monográfiájában fejtette ki. Már az 1960-ban publikált *A jogszabályok értelmezése* című kötetében a dialektikus és történelmi materializmus tanain alapuló marxista-leninista jogelmélet egyik fontos kérdése az „új, szocialista értelmezés-elmélet” tárgyalása során mindazokat a kérdéseket tárgyalta, amelyekkel a későbbiekben részletesen foglalkozott. Így többek között a jog osztályjellegével, a szocialista törvényességgel, illetve az alap és felépítmény viszonyrendszerében meghatározott jog víziójával. Utóbbi kapcsán a következőket olvashatjuk: „Materialista jellegénél fogva, a marxista-leninista jogtudomány a jogot a társadalom gazdasági alapján nyugvó felépítmény részeként, végső fokon a termelési viszonyok által meghatározott jelenséggé fogja fel, s a jognak e gazdasági alap által való meghatározottságában tárja fel a jogfejlődésnek, a jog mozgásának végső okait, valamint a jognak a gazdasági alapra való visszahatását, azaz a jog társadalmi szerepét.”³⁴

Az 1963-ban megjelent *A szocialista jog* című műve oktatási szempontokat is szem előtt tartó összefoglalása a marxista-leninista jogelméletnek.³⁵ Szabó a jogot olyan magatartási szabályok összességékként határozta meg, amely az „uralkodó osztálynak” a termelési – főképpen tulajdon és elosztási – viszonyok által „objektíve” meghatározott akaratát fejezi ki, s érvényre juttatását az államhatalom kényszerítő ereje biztosítja. A jog fogalmának két lényegi eleme így a jog gazdasági meghatározottsága és akarati jellege. Az akarati elem kiemelése – híven a „klasszikusok” *Kommunista Kiáltványban* megfogal-

³³ „A szocialista törvényesség jelentőségének a sztálini tanítások alapján való kiemelése és tudatosítása – népi demokratikus jogunk fejlődésének az a következő láncszeme, amelyet építésünk előrevitele érdekében a népi demokrácia jogászainak az adott pillanatban meg kell ragadniok. Erre tanít bennünket Sztálin, erre tanít bennünket a nagy Bolsevik Párt, erre tanít bennünket a mi Pártunk és vezetőnk, Rákosi elvtárs is.” (SZABÓ IMRE: *I. V. Sztálin tanítása és a jogelmélet kérdései*. Jogtudományi Közlöny, VI. évf. [1951] 12. sz. 726. p.).

³⁴ Szabó Imre: *A jogszabályok értelmezése*... 113. p. A gazdaság és jog viszonyának, azaz a gazdasági alap és a jogi felépítmény viszonyának a hazai marxista jogelméleti gondolkodásban való megjelenéséről és értelmezési módjairól lásd BIHARI MIHÁLY: *A gazdasági alap és a politikai felépítmény viszonya*. In: Bihari Mihály (szerk.): *Politika és politikatudomány. Tanulmányok*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1982. 223–351. pp.; VARGA CSABA: *A jog mint felépítmény (Adalékok egy kategóriapár történetéhez)*. Magyar Filozófiai Szemle, XXX. évf. (1986) 1-2 sz. 35–75. pp., illetve *Politikum és logikum a jogban. A jog társadalomelmélete felé*. Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 153–215. pp.; CSERNE PÉTER: *Gazdaság és jog viszonya a marxista jogelméletben és a jog gazdasági elemzésében*. Világosság, XLV. évf. (2004) 4. sz. 49–63. pp.

³⁵ A mű előzménye az 1961-ben megjelent Antalffy György, Halász Pál, Szabó Imre, Vas Tibor fémjelzte *Állam- és jogelmélet* című egyetemi jegyzet harmadik füzeté, melyben Szabó a későbbi kötet lényegi gondolatait már összegezte. Vö. ANTALFFY GYÖRGY – HALÁSZ PÁL – SZABÓ IMRE – VAS TIBOR: *Állam- és jogelmélet*. 3. füz. Tankönyvkiadó, Budapest, 1961.

mazott gondolataihoz – a 19. századi akaratelméletek további szimplifikálását eredményezte.³⁶ E voluntarista megközelítést jól kiegészítette a jog állami jellegét (etatizmus) hangsúlyozó érvelés, illetve az a felfogás, hogy minden társadalmi, gazdasági, politikai probléma állami-jogi eszközökkel megoldható (instrumentalizmus). Mindezeket a jellemzőket jól illusztrálja Szabó meghatározása, mely szerint „[a] szocialista jog fogalma [...] a következő elemekből tevődik össze: a) a szocialista jog a szocialista állam által alkotott (esetleg szankcionált) magatartási szabályok rendszerbe foglalt összessége; b) e szabályok megfelelnek a munkásosztály és általában a dolgozók anyagi életfeltételei által meghatározott általános érdekeinek s ezek érvényesítésére irányuló osztályakaratot fejezik ki állami akaratnyilvánítás alakjában; c) a szocialista jog a szocialista termelési viszonyok és az ezeken alapuló egyéb társadalmi viszonyok védelmét és továbbfejlesztését, végső fokon a kommunizmus, az osztály nélküli társadalom felépítését segíti elő; d) mint-hogy a szocialista jog a maga egészében megfelel a dolgozók általános érdekeinek és akaratának, érvényesülésére egyre növekvő mértékben az önkéntes követés a jellemző; a szocialista állam a szocialista jog szabályainak megfelelő létrehozása, illetőleg e szabályok alkalmazása útján nevelő hatást gyakorol a dolgozókra e magatartási szabályok önkéntes követése irányában; e szabályok érvényesülését ugyanakkor végső fokon a szocialista állam kényszerítő ereje biztosítja.”³⁷

Szabó jogelméletében fontos szerepe volt a (szocialista) törvényesség sajátos értelmezésének és egyben fetiszizálásának. Eszerint a törvényességnek nem lehet általános fogalma, mivel az csak konkrét társadalmiságában vizsgálendő. Így különbséget tett burzsoá és szocialista törvényesség – a törvényesség két történeti típusa – között, mely utóbbi, mint magasabb rendű jelenség a szocialista jogszabályok következetes érvényesítését jelenti. De hogy miről is van szó, azt a következő idézet egyértelműen bemutatja: „A szocialista törvényesség szocialista jellegű és tartalmú szabályok érvényesülését jelenti, vagyis meghatározott osztálytartalmú jogszabályoknak következetes, mindenkire és mindenkivel szemben való általános érvényesítését. A szocialista társadalom és állam lényegéből folyik, hogy a szocialista rendszernek megfelelő magatartást mindenkitől megköveteli, illetőleg az ezzel ellentétes magatartást mindenkivel szemben egyaránt megtiltja. A szocialista alkotmányok egyaránt biztosítják mindenkinek az egyesülési jogot olyan egyesülésre, amely megfelel a szocialista társadalom és állam célkitűzéseinek, a dolgozók érdekeinek, de ugyanúgy egyaránt tiltanak minden olyan egyesülést, amely e célkitűzésekkel, illetőleg érdekekkel ellentétben áll.”³⁸ És hogy mi felel meg a célkitűzéseknek és érdekeknek, arra minden kétséget kizáró választ ad a szerző, amikor a szocialista törvényesség kapcsán a jogpolitika szükségességéről polemizál: „Ahhoz, hogy a szocialista törvényesség összes tényezői egyaránt érvényesüljenek [...] egységes jogpolitikára van szükség. Ezt az egységes jogpolitikát az általános politikának megfelelően a kommunista párt biztosítja.”³⁹

³⁶ „A jog általános fogalmában szereplő akarat elem [...] úgy konkretizálódik a szocialista jog fogalmában, hogy az osztályakarat a szocialista forradalom következményeként a társadalom túlnyomó többségének akaratát, – a szocializmus felépítését követően pedig a társadalom egészének akaratát fejezi ki az állami akarat útján.” (SZABÓ IMRE: *A szocialista jog...* 35. p.).

³⁷ Uo. 63. p.

³⁸ Uo. 122–123. pp.

³⁹ Uo. 118. p.

(*Elhatárolódási kísérletek a szocialista normativizmustól*) Az 1960-as évek közepétől Szabó műveiben megfigyelhető az óvatos elhatárolódás a Visinszkij-féle szocialista normativista felfogástól. Ennek egyik első megnyilvánulását látjuk az 1967-ben megjelent *Szocialista jogelmélet – népi demokratikus jog* című munkájában, ahol Visinszkij álláspontjáról megállapítja, hogy „a marxista filozófia elvontan szemlélt tételeiből kiindulva tárgyalta a jog és a szocialista jogelmélet kérdéseit” és „a jogelméletet a pozitív jognak szinte apriorisztikus tanaként fogta fel.”⁴⁰ Érdemes utalni arra a burkolt kritikai megjegyzésére, melyben a sztálini időszak törvénytelenégeit és egyben Visinszkijt is bírálja: „Ami ennek az álláspontnak érdemi vonatkozásait illeti meg kell jegyezni, hogy a normatív elemnek a hatalmi tényezővel való lényegében helyes párosítása érthető módon a leegyszerűsítés bizonyos veszélyével járhatott. Ha ugyanis a normatív-akarat szabály-elem visszavezetése megáll az osztály-akaratnál, anélkül, hogy annak objektív meghatározottsága és objektív alapjai kellő módon kibontakozhatnának, úgy a felfogás voluntarisztikussá lesz; az osztályakarat, illetőleg az állami akarat végső objektív meghatározóinak, és ezek konkrét módon való tanulmányozásának elhanyagolása végül is egy önkényes akaratfelfogáshoz vezet, aminthogy a jognak csak normatív szemszögből való tárgyalása figyelmen kívül hagyja a valóságos jogérvényesülés és jogkövetés szociológiai elemét.”⁴¹ A túlzott normativizmus legfőbb veszélye Szabó szerint, hogy elvonatkoztat a jogi normák társadalmi viszonyokba való ágyazottságától. Visinszkij felfogásában a jog állami akarat és végső fokon „parancselemének” túlhangsúlyozása vezetett a jog hatalmi jellegének eltúlzásához.

A marxista-leninista jogelmélet tárgyát meghatározó tudományrendszertani fejtegetései során megállapítja, hogy a jog elméleti megközelítésének különböző – így filozófiai, szociológiai és általános jogtani – módjainak szintézise szükséges. Úgy vélte, hogy „a marxista-leninista jogelmélet olyan jogfilozófia, amely a jogra vonatkozó eszmék lényegét ezeknek az eszméknek társadalmiságában látja; ennyiben is szociológiai irányú.”⁴² Az eszmék társadalmiságának kérdése ugyanakkor nem kerül érdemben kifejtésre. Szabó érvelése megreked a marxi alap és felépítmény viszonyának szimpla magyarázatánál. A társadalmi (szociológiai) elem a későbbiekben sem nyer bővebb, érdemi kifejtést.

Az 1970-es évek elejétől explicit módon a társadalomelméleti megalapozású jogelmélet lett a hazai marxista elméleti jogi gondolkodás fő törekvése, azaz egy „marxista prima philosophia iuris” megalkotása volt az elsődleges cél.⁴³ Mindezt úgy próbálta elérni, hogy nem kapcsolódott a korabeli nemzetközi jogfilozófiai diskurzushoz, azaz lényegében nem, vagy csak alig reflektált a kortárs nem marxista szakirodalomra. Ennek jó példája Szabó *A jogelmélet alapjai* című 1971-ben megjelent könyve, melyet az önálló jogfilozófiai rendszer kialakításának szándékával írt. Jogelméleti megközelítésének előzményeként említi a második világháború előtti – és részben azt követően is hatást gyakorló – szovjet jogelméleti gondolkodásban jelenlévő három markáns jogfelfogást. Így a Sztucska nevéhez köthető „társadalomelméleti irányt”, melynek lényegi jellemzője, hogy a jogot a maga „társadalmi mivoltában kívánta megragadni”, a Krilenko, majd később

⁴⁰ Uo. 38. p.

⁴¹ Uo. 36. p.

⁴² Uo. 51. p.

⁴³ Vö. SZABÓ MIKLÓS: *Jogelmélet és jogszociológia...* 449. p.

Visinszkij-fémjelezte „normatív irányt”, amely a „jog lényegét annak magatartási szabály-voltában látta, s úgy fogta fel, mint végeredményében az uralkodó termelési viszonyok által meghatározott és azokra visszaható, állami jelekkel jellemzett magatartási szabályok rendszerét”, végül a Reiszner munkásságához köthető „marxista pszichológiai irányt”, ami a jogtudat vizsgálatára koncentrált és a jogot a jogtudattal azonosította.⁴⁴ Műve bevezető fejtegetéseiben e három megközelítési mód szintézisét hirdeti meg: „A három fő kérdés, amelyet a könyv tárgyal [...] a szerző álláspontja szerint valójában nem csak a jog fő kérdései, hanem egyenesen a jogelmélet olyan alapvető kérdései, amelyeknek a megválaszolása a maga összességében egy egész jogelméletet tesz ki.”⁴⁵ Vagyis a különböző megközelítések szintézisének gondolatát fejt ki könyvében. A vizsgált három kérdéskör tárgyalásával – mely a kötetben három külön részben kerül bemutatásra – a jog komplex jellegére kíván utalni. A felfedezni vélt szintézis meghatározó jellegzetességét valójában a jog társadalmiságában találja meg: „[A] jog lényegének társadalmisága folytán a jogelmélet – ti. a marxista jogelmélet – lényegére nézve nem lehet más, mint a jog társadalomelmélete – a jog szociológiája, mondanánk, ha szociológián társadalomelméletet értünk. [...] A jogelméleti szintézis kísérlete ilyenképpen a társadalmiság uralkodó voltának elve alapján történik.”⁴⁶ Szabó némiképp önkritikusan jegyzi meg, hogy korábban ő maga is „inkább hajlott” a felé a felfogás felé, amelyet „normatívnak” nevezett.

Fő jogelméleti művének tekinthető monográfia első („Társadalmi viszonyok – jogviszonyok” című) részében az ún. szociológiai nézőpontot teszi vizsgálat tárgyává. Szabó megközelítése szerint a társadalomtól a társadalmi viszonyokon, illetve a jogviszonyokon keresztül vezet az út a jog meghatározásához: „[F]elfogásunk szerint a marxista jogelméletet a maga egészében tulajdonképpen jogviszonyelméletnek lehet nevezni.”⁴⁷ A jog általános fogalmához a jogviszonyok, különösen a „tulajdoni viszonyok” elemzésén keresztül juthatunk el: „A tulajdoni viszonyok olyan társadalmi viszonyok, amelyek egyben más társadalmi viszonyoknak – összefoglaltan szólva, a termelési viszonyoknak a formái.”⁴⁸ Az alap és felépítmény marxai, majd később sztálini vulgarizálására vonatkozó magyarázatot – nem kevés ellentmondás során – érdemben kiegészíti az általános osztályérdek és a jog viszonyáról tett megállapítása: „A jog ebből a megközelítésből a társadalmi viszonyoknak az államhatalom által kifejezésre juttatott osztályérdek – az uralkodó osztály érdeke – közvetítésével létrejövő társadalmi formája. Ahhoz, hogy alakot öltjön és érvényesüljön, az általános osztályérdek, továbbá az azt megvalósító államhatalom

⁴⁴ SZABÓ IMRE: *A jogelmélet alapjai*... 10–11. pp.

⁴⁵ Uo. 11–12. p.

⁴⁶ Uo. 11. p. Lényegében Szabó e gondolataihoz kapcsolódva igyekezett véglegesen legitimálni a jogszociológiát Kulcsár Kálmán a hazai jogirodalomban: „Mínthogy a marxista jogelmélet eredendő szociológiai szemlélete egyre erőteljesebben bontakozik ki, legalábbis a marxista jogszociológiára nézve állíthatjuk, hogy ennek a jogszociológiának általános elmélete azonos lehet a jogelmélettel, azaz a jogelmélet adhatja meg azt az általános elméleti alapot – a marxista szociológia részeredményei mellett –, amelyre a jogszociológia a maga elméletképző munkája során támaszkodhat, és amely a maga absztraktabb szintjén a jogszociológia elméleti eredményeit is hasznosíthatja.” (KULCSÁR KÁLMÁN: *A jogszociológia alapjai*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1976. 370–371. pp.).

⁴⁷ SZABÓ IMRE: *A jogelmélet alapjai*... 28. p.

⁴⁸ Uo. 15. p.

mellett még egy tényezőnek kell közbeiktatódnia: annak az ugyancsak általános akaratnak, az uralkodó osztály akaratának, amely az általános érdeknek kötelező módon való kifejezésére és ennek ilyenként való érvényesítésére irányul. Ez az általános akarat, amely a társadalmi tudat közvetítésével jön létre, az éppen az ebből a szempontból szubjektívnek tekinthető elem, amely az objektív érdeket az állammal együtt és egyben az államon keresztül posztulálja, tételezi.” – majd így folytatja – „A jog mint meghatározott társadalmi viszonyokat kifejező s ezekhez képest formai, sajátos társadalmi viszonyok rendszere, ezek szerint az uralkodó termelési és osztályviszonyokon keresztül, az uralkodó osztály érdekeinek felel meg, azokat fejezi ki; ez a kifejezés az államhatalom útján és azzal együtt, az uralkodó osztály általános akaratához képest történik.”⁴⁹

A kötet második („A jog és az állam”) része a jog normativitását vizsgálja. E helyütt tovább folytatja tapintatos Visinszkij-kritikáját és a túlzásokba eső, így a társadalmi viszonyoktól, pontosabban az uralkodó termelési viszonyoktól elvonatkoztató normativizmustól határolja el magát. Új megközelítési mód helyett ugyanakkor az első részben kifejtett jogviszonyelméletének további részletezésével találkozunk. Mindez az eredeti kiindulópontjával (a marxista jogelmélet tulajdonképpen jogviszonyelmélet) van összhangban, azzal kiegészítve, hogy itt a jog és az állam viszonyát a jog szisztematikus működése (jogalkotás, jogalkalmazás, jogkövetés) során vizsgálja. Hasonlóan a korábbiakhoz az állam és a jog viszonyát az alap és felépítmény sémarendszerében tárgyalva mindkét jelentőséget a felépítmény részének tekinti, amit a termelési viszonyok határoznak meg. E szerint a jogalkotás a társadalmi viszonyok „visszatükröződése” az állam által jogviszonyok alakjában. Az állam e visszatükrözőző tevékenysége egyes társadalmi viszonyokat jogviszonyokká transzformál. Mindezek alapján megállapítja: „Elméletileg így ahhoz a tételhez jutunk, hogy az ideológiai forma, amelyet a jog képvisel, a tartalmat, mint a prizma, különböző fénytöréssel engedi-alakítja át az egyes viszonyfajtáknak megfelelően. Az mindenesetre döntő elem, hogy ezt a visszatükröződést az állam fejezi ki; az a szerv, amely bizonyos társadalmi viszonyoknak jogviszonyokként való kifejezését végzi, a társadalom meghatározott politikai szerve, állami szerv.”⁵⁰ Ugyanakkor megjegyzi, hogy a marxista jogelmélet fejlődése során volt olyan időszak, amikor a „kelleténél feltehetően nagyobb jelentőséget tulajdonítottak a hatalom és ez által az állam szerepének a jogban, mint ez elvileg indokolt volna.”⁵¹ Ezzel szemben Szabó szerint az eredeti marxista felfogás az állam- és a jog „egyszintűségét”, azaz együttes meghatározottságát vallja, és ebből kifolyólag tagadja a jogállam Kelsen felfogásával azonosított koncepcióját.⁵² E gondolatmenete is lényegében a Visinszkij felfogásával szembeni óvatos kritika megnyilvánulása.

⁴⁹ Uo. 77. p.

⁵⁰ Uo. 104–105. pp.

⁵¹ Uo. 115. p.

⁵² „A jogállamnak azt az elképzelését, mintha az azért lenne eszménnyé emelhető, mert benne az állam minden tevékenysége a jog által szabályozott-kötött, azért nevezhetjük fikciónak, mert nyilvánvaló, hogy e jogi kötöttség, miképpen az állam maga is, alá van vetve a politikai viszonyoknak, az osztályviszonyok és az osztályerőviszonyok alakulásának, aminek folytán a jogi szabályozottság szerepe kisebb vagy nagyobb lehet, esetleg egészen elveszítheti jelentőségét. E mellett azt is megjegyezhetjük, hogy az a tétel, amely szerint a jogállamban minden tevékenységet a jog szabályoz, teljesen semmitmondó” (Uo. 119. p.).

A mű harmadik („A jogtudat”) részében a pszichológiai megközelítés részletezésére kerül sor, ahol eredendően a jogtudatot magával a joggal azonosítja. Szabó fejtegetései ez alkalommal is a jogviszonyelméletéhez kapcsolódnak, arra utalnak vissza: „A jogtudat akarati eleme valójában visszavezet bennünket a jogviszonyokhoz mint a társadalmi viszonyok általános formájához, azaz a jog elméleti felfogásához, ennek keretében pedig a joghoz a maga pozitivitásában, vagyis az érvényes joghoz mint egészhez.”⁵³ A jogtudat Szabó szerint a jogviszonyok objektív oldalához képest a szubjektív oldalt jelenti. A szocialista jog magasabbrendűsége abban is megmutatkozik, hogy az egyéni tudat egyre inkább társadalmi tudattá válik („az egyéni jogtudat a társadalmi jogtudat szintjére emelkedik”) és „egyre fokozódó mértékben szövi át a jogviszony társadalmiságának tudata.”⁵⁴ A szocialista jogtudat általánossá válásával lényegi változások következnek be a jogi jelenségek egészét illetően.⁵⁵ S a távlatosan bekövetkező változás eredményeképp „[a] valóban társadalmivá emelkedő jogtudat végső soron magát szünteti meg külön jogtudatként, hogy egy általános magatartás-követésre indító, általános jellegű társadalmi tudatformává váljék, amely az által veszíti el jogiságát, hogy kiiktatódik belőle a társadalmi viszonyok rendjébe mintegy beékelődött jogi forma. [...] A jog elhalásának ebben áll a lényege.”⁵⁶

Ugyancsak ebben a részben foglalkozik a polgári jogelmélet joghoz kötődő, a jogban érvényre jutó értékeivel, vagy másképpen a helyes jog kérdésével. Ezzel kapcsolatosan megjegyzi, hogy „[a]z értékelő elem a jogtudatban ilyenképpen – s ez az egész értékelő jogfilozófia jellemzője – a pozitív jog olyan mértékkel mérését jelenti, amely kívül esik a tudományos vizsgálódáson.”⁵⁷ A természetjog nézőpontját említi, amely a jogban olyan axiomatikus kiindulópontokat keres, amelyre nincsen további magyarázat, ami szerinte „nem más, mint a fennálló jog kritikája”. Ezzel szembeállítja a marxista jogelméletben alkalmazott „jogi alapelvek” kategóriáját, melyek szemben a jogi értékek polgári jogfilozófiában használatos felfogásával nemcsak „igények”, hanem „ténylegesen érvényesülő” tények: „A marxista jogelmélet a jogi alapelveket mindenekelőtt úgy fogja fel, mint a társadalmi viszonyokból, végső fokon a gazdasági viszonyokból, továbbá a politikai, kulturális és más társadalmi viszonyokból a pozitív jogra nézve levont, általánosított igényeket vagy követelményeket, amelyeket a pozitív jognak valóra kell váltani.”⁵⁸

(*A jog társadalomelméleti megközelítésének sikertelensége*) Összességében megállapítható, hogy Szabó legfőbb vágya, mely szerint a jog társadalomelméleti megközelítésével igyekezett a szocialista normativizmus szűklátókörű koncepcióját meghaladni,

⁵³ Uo. 238. p.

⁵⁴ Uo. 264. p.

⁵⁵ „Nagy történelmi távlatban nézve ugyanis a fejlődést a társadalmi viszonyok jogviszonyok formájában való megjelenésének szükségessége, a magatartásoknak ma jogilag előírt rendje, az az egész visszatükröző-transzformáló művelet, amelynek menetében az állam a társadalmi viszonyokat jogiakká alakítja, elveszti társadalmi értelmét. Amikor a szocialista jogtudat társadalmi tudatként elmélyül, ennek alapjaiban, a maga általánosságában, olyan viszonyok keletkezése áll, amelyek megfelelnek a dolgozó emberek felismert érdekeinek; ezek az érdekek a társadalmiság általános szintjén tételeződnek, illetőleg eggyé válnak, s a tudatbeli változás csak ennek az érdek-azonosulásnak és társadalmivá emelkedésnek kifejeződése a tudatban.” (Uo. 265. p.).

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ Uo. 225. p.

⁵⁸ Uo. 227. p. Mindezek után példaként említve a törvényesség kategóriáját, annak részletes kifejtéseként pedig az 1963-as *A szocialista jog* című munkájában korábban kifejtett gondolatokra utal.

csupán részlegesen sikerült. Fő művének megjelenését követően a magyar jogelmélet korabeli fejleményeit bemutató tanulmányában még mindig „időszerű” problémaként említette a szocialista normativista szemléletmód jelenlétét. Ezzel szemben fogalmazta meg saját ambícióit: „Köztudomású, hogy a termelési viszonyok maguk különböző egyéb társadalmi viszonyokat hoznak létre, így például a munkaviszonyokat; más társadalmi viszonyok is fennállnak, így például a családi viszonyok (az embernek önmagának az újratermelése); ezek a társadalmi viszonyok mind megelőzik a normát, illetőleg a termelési viszonyoktól a normához vezető úton találhatók. Ennek az útnak a menetében alapvető jelentőségűek a politikai viszonyok, amelyeknek a tengelyében az állam áll, amely közvetlenül létrehozza a normákat, s ezzel a társadalmi viszonyokat általános jogviszonyokká transzformálja. Úgy véljük, hogy a marxista-leninista jogelméletnek ezen az úton tovább kell lépnie és határozottan meg kell haladnia, a normatív felfogást.”⁵⁹ Ugyanakkor minden kritika és önkritika ellenére nem sikerült, nem tudott túllépni saját árnyékán, a szocialista jog korabeli apologetikáján.⁶⁰

Törekvéseit néhány évvel később, az 1978-ban megjelent *A jog és elmélete* című kötetében a következőkben summázza: „A marxista-leninista jogelméletnek az alapkérdés felvetését illetően tulajdonképpen vissza kell térnie az igazi, a réginek nevezhető jogi szociológiához, azaz a jog lényegét annak társadalmiságában kereső és azt abban meg is találó tudományként kell léteznie. Hogy ezt a tudományt azután jogi szociológiának vagy jogelméletnek nevezzük, az szinte már mellékes, noha ennek is megvan a maga jelentősége; mi például, mint már jeleztük, jogelméletként mindig a jog társadalomelméletére, vagyis szociológiai megalapozottságra gondolunk és arról is beszélünk. Ez a határozott fordulat a szociológia felé a marxista-leninista jogelméletnek nézetünk szerint a következő, az esedékes lépése, de mindenesetre ez az az irány, amelybe feltehetően a továbbiakban haladnunk kell.” – majd így folytatja, megerősítve szándékait – „Ez egyben és főként a formalizmustól való elfordulást, s a merőben formalista jogi logikával mint a normativizmus folytatásával való szembefordulást, az attól való radikális eltérést jelenti.”⁶¹ Ugyanakkor megállapíthatjuk, hogy a társadalomelméleti, szociológiai megalapozottság csupán a szalonképtelenné váló normativizmustól való „elszakadást” volt hivatva igazolni.

⁵⁹ SZABÓ IMRE: *Az állam- és jogelmélet harminc éve Magyarországon...* 132. p.

⁶⁰ Az 1971-ben megjelent mű sajátos kivonatának tekinthetjük a *Jogelmélet* (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1977.) című, alapvetően oktatási célokat szolgáló terjedelmes munkáját. Szerkesztésében, témakörében követi *A jogelmélet alapjait*, kiegészítve néhány olyan fejezettel, amelyek a korabeli jogászképzés igényeit szolgálták. Ugyancsak itt kell hivatkozni az egységes jogászképzés emblematikus jogelméleti tankönyvére, mely 1970-ben látott napvilágot. Vö. ANTALFFY GYÖRGY – SAMU MIHÁLY – SZABÓ IMRE – SZOTÁCSKY MIHÁLY: *Állam- és jogelmélet*. (Szerk. Samu Mihály) Tankönyvkiadó, Budapest, 1970. (A mű első három terjedelmes fejezetének, mely a „Tudományelméleti bevezetés” címet viseli, Szabó a szerzője, mintegy megalapozva a marxista állam- és jogelmélet szemléletmódját és művelésének kereteit a joghallgatók és részben a tudományt művelők számára.).

⁶¹ SZABÓ IMRE: *A jog és elmélete...* 35. p. Fontos itt megemlíteni, hogy mindez csak úgy képzélhető el, ha teljes mértékben megtörténik a szakítás a Visinszkij-féle normativizmussal, amit Szabó az újkantianizmus „egyfajta továbbélésének” (!?) nevez. A korábbiakhoz képest meglepő határozottsággal jelenti ki: „[A] normativizmus uralmának a szocialista jogelméletben véget kell vetni.” (Uo. 33. p.).

A marxizmus korabeli elméleti-jogi reneszánsza bizonyos mértékig Szabót is megérintette. *Előadások Marxról és a jogról* című 1976-ban megjelent munkájában fontosnak vélte visszanyúlni a gyökerekhez, ugyanakkor következtetéseiben semmilyen innovatív elem nem fedezhető fel. A marxizmus megújításának kísérlete helyett Marx jogra vonatkozó szöveghelyei által kijelölt jogelméleti sarokpontokat rögzíti, és egyben konzerválja. Jogelméleti művei hivatkozásaiban, azok interpretációiban nem lépett túl a korabeli hivatalsnak tekinthető ortodox állásponton.⁶² Alapos indokkal hivatkozhatjuk egyik kései kritikust, aki szerint Szabó elméletében „a szocialista jog sajátosságait nem az anyagi életviszonyokból, nem is magából a jogból, hanem az államból, pontosabban az arra vonatkozó klasszikus szövegekből kiindulva ismerhetjük meg. A szocialista normativizmus (pusztán verbális) materializmusa, etatizmusa és dogmatizmusa kapcsán nem is annyira a dogmákhoz ragaszkodást [...], hanem azt [érdemes kiemelni], hogy nem a valóságból indul ki, még csak nem is a propaganda által ábrázolt valóságból, hanem a klasszikus szövegekből, sőt azoknak is csak egy viszonylag szűk, kanonizált halmazából.”⁶³

(*Összegzés helyett*) A szocializmus korszakának jogelméleti teljesítménye, melyben Szabó megkerülhetetlen szereppel bír, immár a magyar jogbölcséleti hagyomány részét képezi, még akkor is ha egyes korabeli szerzőkhöz és munkásságukhoz az utókor meglehetősen kritikusan viszonyul. Szembe kell nézni a „negatív tradícióval”,⁶⁴ a korszak stigmatizáló szóhasználatával élve a „burzsoá” hagyományt megszakító jogelméleti gondolkodással és benne Szabó életművével. A szocializmus jogelméleti örökségének feltárása és ebben Szabó szerepének értékelése még további kutatómunkát igényel.

JÓZSEF SZABADFALVI

AN ATTEMPT TO OVERCOME SOCIALIST NORMATIVISM – OUTLINES OF IMRE SZABÓ'S WORK IN LEGAL THEORY

(Summary)

Imre Szabó (1912-1991) plays a decisive role in the legal theoretical thinking of the socialist era. The work of the leading representative of socialist normativism, which is part of the Hungarian legal theory tradition, became the subject of critical analysis. This study aims to serve as a supplement in this process. Following Szabó's early works, he tried to overcome the narrow-minded concept of socialist normativism with his social theoretical approach to law, which was only partially successful. The legal theoretical heritage of socialism and the evaluation of Szabó's role in this require further research work.

⁶² „Szabó Imre annyira rezervált volt mind az elméleti mind a gyakorlati valósággal szemben, hogy teljesen belekövült egy elvont, absztrakt marxizmusba, amit az ő korában már [...] csak szűkkeblű »történetes« egyetemi tanárok képviseltek.” (NAGY J. ENDRE: *Szabó Imre – avagy: az absztrakt normativizmus...* 3. p.).

⁶³ SZILÁGYI PÉTER: *Szabó Imre szocialista normativizmusa...* 28. p.

⁶⁴ A fogalmat Szabó Miklóstól kölcsönöztem. Vö. SZABÓ MIKLÓS: *Tradíció és jogelmélet...* 82. p.